

kulturno avtonomijo, katere odmeve najdemo po letu 1925 tudi na Koroškem, vendar do podobne ureditve slovenskega vprašanja ni nikoli prišlo. Znano je, da bi po koroški inačici mogli uživati manjšinsko varstvo (ter bi bili s tem priznani za pripadnike manjšine) le tisti Slovenci, ki bi se vpisali v poseben narodnostni kataster, pri čemer bi v nasprotju z Estonijo upoštevali za znak pripadnosti k manjšini izključno subjektivno izjavo posameznika. Protokol iz oktobra 1939 kaže, da je moral biti zunaj estonskega narodnega katastra določen del pripadnikov nemške manjšine. Slednje dokazuje določilo, da se morajo preseliti v tretji rajh tudi tisti pripadniki nemške skupnosti „ki jim je notranje ministrstvo izstavilo spričevalo o njihovi pripadnosti nemškemu ljudstvu“.

Zanimiv je tudi ponatis poročil o delovanju Nemške preselitvene družbe (DUT) v letu 1941, žal pa so iz objavljenega dela poročila izpuščeni odstavki o preselitvi kočevskih in ljubljanskih Nemcev (Laibach-Gotschee), ki jih dokument drugače zajema.

Tone Zorn

I processi di Mosca (1936–1938), pripravil Pier Luigi Contessi. Bologna, il Mulino 1970.

Težišče knjige so zloglasni procesi, s katerimi je stalinizem temeljito uničil vrsto dejanskih ali potencialnih nasprotnikov. Poleg samega Stalina in tožilca Višinskega nastopajo tu še Trockij, Zinovjev, Buharin, Radek, Tuhačevski in druge znane osebe, tako da je knjiga zanimiv in relativno podroben (545 strani) pregled dogajanj v vodstvu Sovjetske zveze med obema vojnama. Vsebuje tudi govor Hruščeva na XX. kongresu Komunistične partije Sovjetske zveze, kratko kronologijo notranje političnih dogodkov med leti 1917 in 1940 in seznam s kratko biografijo velikega števila sovjetskih voditeljev, tako rabljev kot obsojencev.

Uvod v knjigo skuša razložiti vzroke, ki so zibelko svobode – za kar se je proglašala – socialistično Sovjetsko zvezo, spremenili v njeno pokopališče. Po zmagi revolucije navadno odpadejo mnogi, ki so v njej sodelovali, kajti za njeno izvedbo so potrebni idealistični fantasti, za njeno ohranitev pa mnogokrat preračunljivi ciniki. Nekaj podobnega se je zgodilo v Sovjetski zvezi po smrti Lenina, ki mu je še uspelo obdržati ravnotežje konfliktnih tendenc in izbruhnila so nasprotja med grupami in osebami, sprva na ravni diskusije in filipik. Stalin, ki ga zaradi teoretične nepodkovanosti kolegi sprva niso jemali posebno resno, se je vmešal po svoje. Na videz le organizacijsko mesto generalnega sekretarja je spremenil v točko, s katere je vsilil Sovjetski zvezi ogromen birokratski aparat ter z njim brezkompromisno in brutalno odpravil mnogo problemov, ustvaril pa je hkrati nove, katerih posledice čuti Sovjetska zveza še danes. Sistem terorja s čistkami in špijonažo med državljani je onemogočal akcije proti režimu, in padli sta okrog dve tretjini vodilnih komunistov, ki bi bili lahko ogrozili Stalinovo pozicijo. Ob vsem tem spoznamo še konkretne metode stalinistov, od mučenja jetnikov in političnih umorov (primer Kirova) do procesov, ki so si po obliki in vsebini, čeprav je šlo za zelo različne obtožence, zelo podobni. Kako je ob vsem tem živel preprosti človek, se knjiga v glavnem ne sprašuje, saj to ni njen namen. Le tu in tam, na primer v zvezi z dokumenti iz Smolenska, se nam nekoliko prikaže njegovo bedno življenje in zanimive so omembe organizacije Narodna volja, ki naj bi delovala tudi še v obdobju stalinizma. Seveda se o tem ve zelo malo. Knjiga je domiselno urejena zbirka dokumentov in človeku pušča

veliko prostora za razmišljanje o stalinizmu, njegovih vzrokih, ideologiji, metodah in posledicah. V meni je še povečala odpor proti sistemom, ki v imenu nekih idealov jemljejo ljudem tisto kar bi predvsem morali imeti: sproščene odnose med sabo in svoboden osebnostni razvoj.

Janez Peršič

Vid Vremec, Andrej Manfreda, kobariški protifašist in drugi. Partizanska knjiga. Ljubljana 1973. 200 strani, 21 slik.

Težko bi natančno določili, v katero literarno zvrst ali področje sodi knjiga, o kateri poročamo. Že v njenem uvodu je rečeno, da to ni zgodovinska razprava, čeprav najbrž ni dvoma, da je bila napisana iz zgodovinarske ambicije, se pravi, približati nam neko okolje in ljudi v nekem času. Vendar avtor pri tem ni ostal pri zgodovinskih metodah ali, bolje rečeno, v precejšnji meri jih sploh ni uporabil – tu mislimo na vsestransko uporabo virov (in literature) ter na njihovo interpretacijo. V knjigi o Andreju Manfredi je precej t. i. „literarnih“ elementov v ožjem smislu, saj srečamo tu pripoved celo s pomočjo dialogov, ki so gotovo izmišljeni, čeprav vsaj nekateri slone na tako ali drugače izpričanih dejstvih. Tu gre bolj za neke vrste dramatizirano reportažo, kjer posamezne slike iz konkretnega, vsakdanjega življenja povezujejo orisi družbenopolitičnih razmer v širšem in ožjem okviru. To je življenjepis, ki seveda mora biti naslonjen na vire, a skuša pri tem glavnega junaka in njegov čas približati bralcu na bolj neposreden, „človeški“ način, a s tem seveda zapade v nevarnost subjektivnega in pomanjkljivega prikazovanja.

Knjige, ki opisujejo življenje in usodo naših ljudi na Primorskem med obema vojnama, se pravi pod Italijo in pod fašizmom, niso ravno redke, vendar je treba reči, da so po svojem namenu, okviru in metodah zelo različne. Znanstvenega dela, ki bi v celoti obravnavalo to področje in ta čas, pravzaprav še nimamo, začetek v tem smislu pa je prav gotovo delo Milice Kacin-Wohinz, predvsem njena knjiga Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918 – 1921, Ljubljana 1972. Pričujoči poskus monografije oz. življenjepisa o enem izmed mnogih revolucionarjev (Manfreda niti ni najpomembnejši) pa utegne biti tudi eden od kamnov v tem bodočem mozaiku, zgodovini primorskih Slovencev pod Italijo, čeprav seveda nikakor ne temeljni kamen.

V uvodu avtor najprej navaja vzroke, ki so ga napotili k temu pisanju, opisuje težave pri zbiranju gradiva ter to sklene z besedami: „V tem spisu sem se trudil skupaj s številnimi sodelavci biti veren resnici in sem skušal prikazati v njem vsaj drobec iz težkega, z enkratnimi žrtvami prežetega boja za našo narodno in socialno osvoboditev, katerega težo in usodnost zmeraj znova spoznavamo.“ Gradivo, ki ga je pisec uporabljal, so v dobri meri zapisane izjave domačinov, sodobnikov in sodelavcev Andreja Manfrede, pa tudi drugih, ki jih vse hrani Goriški muzej – oddelek za Tolminsko v Tolminu. Za druge podatke splošnejšega značaja seveda uporablja literaturo, ki pa je ostala deloma neizkoriščena. Na razpolago pa je pisec imel tudi nekaj originalnih uradnih dokumentov ter predvsem pisma obeh bratov Manfreda iz ječe.

V začetku sledimo še kar dobremu opisu in zgodovinskemu pregledu te deželice pod Krmom od avstrijskih časov pa do nastopa nasilnega fašizma že pod italijansko zasedbo. Na kratko so predstavljeni tudi ljudje, ki so tamkaj živeli, zato je v tem orisu precej prvin narodopisja, kar je pri predstavitvi tako majhnega področja najbrž nujno. Verjetno na tem mestu ni potrebe, da bi napravili podrobno obnovo knjige oziroma Andrejevega življenja, zato naj samo na kratko označimo važnejše elemente te revolucionarne poti.